

Tarixin acı gerçəkliyi

Azərbaycan torpaqları ötən əsrdə Ermənistan hissə-hissə pay verilib

Cənubi Qafqaz dövlətləri 1920-1921-ci illər ərzində Sovet Rusiyası tərəfindən işğal olundu və burada sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra respublikalar arasında 1918-1920-ci illərdə müvəqqəti olaraq sərhədlər müəyyənləşdirildi. Dövlətlər arasındakı əraziyə sərhəd xətti kimi deyil, əksinə, yaradılması nəzərdə tutulan SSRİ dövlətinin gələcək ərazi-inzibati bölgü sisteminin tərkib hissəsi kimi baxılırdı.

Tarixi faktlar təsdiq edir ki, 1918-ci ilin fevralında yaradılmış Cənubi Qafqaz Seyminin ümumi ərazisi 210.000 kvadratkilometre bərabər olub. Bu ərazinin 45.000 kvadratkilometri Brest-Litovsk (mart 1918-ci il) və Batum (iyun 1918-ci il) müqavilələrinin şərtlərinə görə Osmanlı Türkiyəsinə verilib, AXC MŞ-nin 29 may 1918-ci il tarixli qərarı ilə İrəvan şəhəri daxil olmaqla 9 min kvadratkilometr ərazi ermənilərə güzəşt edilib, 100,6 min kvadratkilometri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə, 55,4 min kvadratkilometri isə Gürcüstana aid edildi.

Ümumilikdə isə, Azərbaycan torpaqları məhələlərlə 1918-ci il mayın 28-dən başlayaraq, xüsusilə 1920-1929-cu illərdə "Ermənistan SSR tərkibinə verilib".

Sərhəd bölgüsü və yeni inzibati-ərazi dəyişiklikləri

1922-ci ildə Cənubi Qafqaz (Zaqafqaziya) Sovet Federativ Sosialist Respublikası yarandıqdan sonra bu ərazidə yeni inzibati-ərazi dəyişiklikləri başlandı ki, bu da ilk növbədə, burada mövcud olan inzibati-ərazi bölgüsünün yeni siyasi və iqtisadi tələblərə uyğun gəlməsi ilə əlaqədar idi.

Buna görə də Sovet Rusiyası Cənubi Qafqaz regionunda Bakı neft rayonunu tam şəkildə özünə tabe etmək şərtlə burada mürəkkəb iqtisadi rayonlar yaratmaq, respublikaların iqtisadi imkanlarını sını şəkildə bərabərləşdirmək məqsədi daşıyırdı.

Eyni zamanda, inzibati-ərazi bölgüsünün aşağıdakı prinsipləri tanınırdı: Əsas sənaye sahələrini təmizləmə, milli mədəniyyətlərin maksimum səviyyədə yaxınlaşdırılmasına nail olmaqla gələcək vahid sovet mədəniyyətinin özülünü qoymaq, əhalinin sənaye məntəqələrinə yaxın ərazilərdə yerləşdirilməsinin təmin edilməsi, rabitə xətlərinin istiqamətlərinin və xarakterinin müəyyən edilməsi, əhalinin sayı və milli tərkibi.

Göründüyü kimi, Moskva tərəfindən Cənubi Qafqazda həyata keçirilən sərhəd bölgüsü siyasətində birinci yerdə Sovet Rusiyasının iqtisadi maraqları, sonuncu yerdə isə bu regionun əhalisinin milli maraqları dayanırdı.

Vəziyyətin absürdlüyü ondan ibarət idi ki, həyata keçirilən siyasətdə milli maraqların üstünlüyü və dövlətin Cənubi Qafqaz xalqlarının iqtisadi rifahından "narahət olması" ideyası iticimai süra məqsədyönlü şəkildə təbliğ edilirdi.

1921-ci il avqustun 15-də RKP (b) MK-nin Qafqaz Bürosu Cənubi Qafqaz Sovet Respublikaları arasında sərhədlər məsələsini dinləyərək, bu respublikaların Xalq Komissarları Soveti sədrinə və Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR və Gürcüstan SSR İnqilab komitələri sədrinə üç respublika arasında sərhədləri müəyyən edən müqavilə imzalayacaqları barədə müraciət etdi. Lakin gələcəkdə belə bir ümumi müqavilə imzalanmadı.

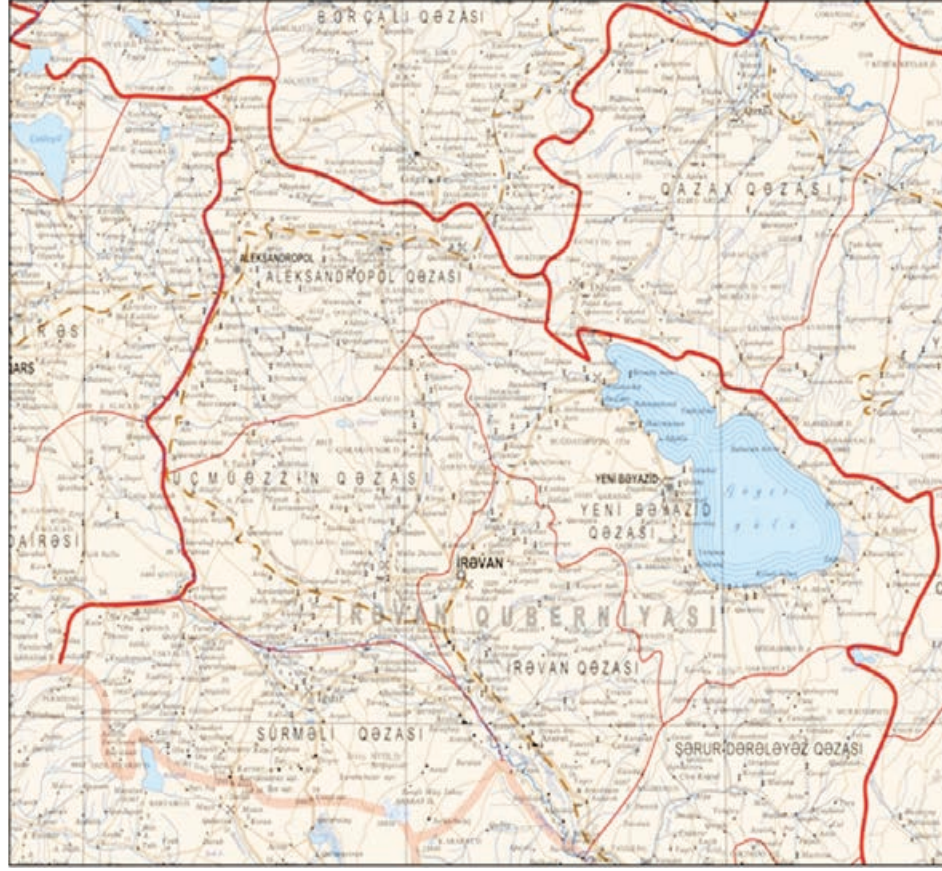
1922-ci il avqustun 22-də Cənubi Qafqaz Fövqəladə Komissiyasının sənədinin imzası ilə Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR və Gürcüstan SSR Fövqəladə komissiyalarına həmin andan 24 saat ərzində sərhəd məntəqələrinin, gözetçilərin və nəzarət məntəqələrinin ləğv edilməsi haqqında sərəncam verildi.

Sərəncamda qeyd olunduğu kimi, artıq xarici sərhədlər Türkiyə və İran sərhədləri sayılırdı. Bu sərəncamla Cənubi Qafqazın üç respublikası arasındakı 1918-1920-ci illərdə yaranmış sərhədlər faktiki olaraq dövlət əhəmiyyətini itirdi.

1921-ci ilin iyununda RKP (b) Qafqaz Bürosunun Plenumu Cənubi Qafqaz respublikalarında maldarlıqla məşğul olan əhalinin otlaqlara sərbəst çıxışı haqqında qərar qəbul etdi. Nəticədə Cənubi Qafqazın üç respublikasının maldarlıqla məşğul olan kəndliləri qararla müəyyən edilən sərhəd hüdudları daxilində sərbəst hərəkət etmək hüququ əldə etdilər.

Əslində bu qərarın qəbulu bir sıra anlaşılmaqların yaranmasına və üç Cənubi Qafqaz respublikasının sərhəd ərazilərində yaşayan azərbaycanlı və erməni əhalisi arasında qarşıdurmalara səbəb oldu. Bu mübahisələri həll etmək üçün 1922-ci ilin dekabrında N.Nərimanov, Myasnikov və S.Orconikidze başda olmaqla RKP (b) Cənubi Qafqaz MİK-nin xüsusi komissiyası yaradıldı.

1922-ci il oktyabrın 25-də Azərbaycan SSR Xalq Torpaq Komissarlığı Xarici İşlər üzrə Katibliyi Azərbaycan SSR-in ərazisi haqqında təqdim olunan arayışda deyilir ki, Azərbaycan SSR-in bütün ərazisi 7.989.105 desyatin (metr sistemindən qabaq təbiiq edilən yer ölçü

vahidi, 1 desyatin = 1,09 hektar). Üç ölkənin arasında bas tutan razılığa əsasən Azərbaycan ərazilərindən keçmiş Qazax qəzasından Ermənistan 379.984 desyatin (4.151 kvadrat km), keçmiş Zəngəzur qəzasından Ermənistan 405.000 desyatin (4.424 kvadrat km) və keçmiş Tbilisi qəzasından Azərbaycana 79.600 desyatin (869 kvadrat km) ərazi verilir.

Beləliklə, 1922-ci ildə Azərbaycan 7.989.105 desyatin təşkil edən ərazisindən (379.984; 405.000) 784.984 desyatin itirir, əvəzində cəmi 79.600 desyatin əldə edir. Bu da ümumilikdə 7.283.721 desyatin (79.577 kvadrat km) təşkil edir.

Mübahisəsiz ərazi və sovet rəhbərliyinin gizli niyyətləri

Azərbaycan SSR-in Ermənistan ilə mübahisəsiz ərazisi Qazax və Borçalı qəzalarının köhnə inzibati sərhədlərindən keçib, sonra Qazax qəzasından Aleksandropol və Yeni Bəyazid qəzaları ilə Maralca dağlarına qədər gedirdi. Oradan Göyçə gölüne birbaşa enir, Çubuqlu kəndindən şərqə doğru təqribən bir, bir onda iki verst - keçmiş rus uzunluq ölçü vahididir. 1 verst = 1.0668 km) keçir. Sonra Göyçə gölünün tən yarından bölür, onun cənub sahilini ilə qərb istiqamətində gedirdi. Göyçə gölünün cənub sahilində sərhəd Zağalı və Gödəkbulaq kəndləri arasından başlayır, sonra Yarınlı, Qızıl Vəng və Yuxarı Alçalı kəndlərinin yanından Göyçə gölünün cənub sahilinin dağ rayonu ilə Qızıl Xarabaya, 10859 yüksəkliyinə və Ağmahan yüksəkliyinə, qərbdə Kiçik Ağdağ dağına doğru, İrəvan və Yeni Bəyazid qəzalarının sərhədinə qədər gedir, azərbaycanlıların yaşadığı dağlıq rayonları erməni kəndlərinin tutduğu sahillərdən ayırır.

Sonra sərhəd Kiçik Ağdağ dağından əvvəlcə şimal-qərb istiqamətinə doğru Toğmahan gölü istiqamətində, ardınca qərb istiqamətində Təzəkənd kəndinə, daha sonra Gəmi çayı ilə Yuxarı Ağbaş kəndinə doğru gedir, onun qarşısından şimala doğru 3620 yüksəkliyə beş verstlik qalxır, oradan cənub-qərbə Uluxanlıya doğru, daha sonra Araz çayına qədər, oradan da Rəncbər kəndindən şimala gedirdi. Rəncbər kəndindən Araz çayında sərhəd birbaşa qərbə doğru gedir, Sürməli və Eçmiadzin qəzalarının və Kars vilayətinin keçmiş inzibati sərhədlərində keçmiş rus-türk sərhədinə Təndürek dağlarına qədər uzanırdı. Azərbaycan ərazilərinə dair arayışın hazırlanması ilə bağlı verilən tələblər sovet rəhbərliyinin gizli niyyətlərinin olduğundan xəbər verirdi.

Hər dəfə erməni tərəfinin xeyrinə həll edilən sərhəd mübahisələri

Arxiv sənədləri göstərir ki, Azərbaycan SSR ilə Ermənistan SSR-in ayrı-ayrı rayonları arasında baş vermiş sərhəd mübahisələri əksər hallarda erməni tərəfinin xeyrinə həll edilmişdir. Bununla bağlı yalnız bir neçə faktı göstərmək olar.

Ermənistan SSR Dilican qəzasının Qulp kəndi ilə Azərbaycan SSR Qazax qəzasının II Şıxlı kəndi arasında mübahisəli ərazisi 940 hektar olan Çömçə sahəsi Qulp kəndinə verilib.

Ermənistan SSR-in Dilican qəzasının Kotkənd kəndi ilə Azərbaycan SSR Qazax qəzasının Daşsalahlı kəndi arasında mübahisəli ərazisi 700 hektar olan Qaraçöl ərazisi Ermənistan SSR-in Kəkənd kəndinə verilib.

Ermənistan SSR Dilican qəzasının Lələkənd kəndi ilə Məssr Qazax qəzasının Çaxmal kəndi arasında mübahisəli sahəsi 69 hektar olan torpaq sahəsi Azərbaycan SSR-in Lələkənd kəndinin arxasında qalıb. Cənubi Qafqaz MİK

Torpaq Komissiyasının xüsusi yerli komissiyasının 8 noyabr 1924-cü il tarixli qərarı ilə Ermənistan SSR Dilican qəzasının Noraşen, Moseskənd və Aşağı Qızılulaq kəndləri ilə Azərbaycan SSR-in Qazax qəzasının Qacalı və Əlibəyli kəndləri arasında mübahisəli olan 753 desyatin (8,2 km²) ərazisi olan "Günaş" ərazisi iki hissəyə bölünüb.

Azərbaycan SSR-in Qazax qəzasının Şinix-Ayrım ərazisindəki 4000 desyatinlik (43,7 km²) torpaq sahəsi Ermənistan SSR-in Dilican qəzasının tərkibinə verilib.

Bundan əlavə, Qazax qəzasının Soflu, Bərxudarlı və Yuxarı Əskipara kəndlərinin ümumi sahəsi 3104 desyatin, sayı 577 nəfər sakinin Dilican qəzası daxilində qalması məsələsi də mübahisə doğurdu. Qazax qəzasının (Gəncə dairəsi) inzibati sərhədlərinə daxil olan bu kəndlərin ondan zolaqlı bir xəttə ayrılırdı məlum oldu. Cənubi Qafqaz MİK-nin yerli komissiyasının 1929-cu il iyulun 19-20-də keçirilən iclasında qərara alındı ki, zolaqlı xəttin aradan qaldırılmasının yeganə mümkün və məqsədəuyğun həll forması hər üç kəndin Dilican qəzasının tərkibinə verilməsinə baxılmasıdır. MİK-nin eyni sərəncamı ilə Dilican qəzasının Güney-Xeyrimli (100 ev) kənd əhalisi (26 ev) kiçik sayda olan Qazax qəzasının Xeyrimli kəndinə birləşdirildi və Ermənistan SSR Dilican qəzasının tərkibinə verildi. Bununla da Qazax qəzasının əhalisi 50 faiz yaylaq torpaqlarından məhrum edildi.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan SSR-in Cənubi Qafqaz Federasiyasının qonşu respublikaları ilə sərhəd mübahisələri üzrə 1928-ci il MİK Torpaq Komissiyasının hesabatından da göründüyü kimi, Ermənistan SSR-ə 75904 desyatin (829,2 kvadratkilometr) münbit torpaq və 79208 desyatin (865,3 kvadratkilometr) isə "yararsız" torpaq verilib.

1921-ci ilin iyulunda Zəngəzurun Qərb hissəsinin işğalı və Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi, Qarabağın dağlıq hissəsində sını erməni muxtariyyətinin sərhədlərini müəyyən etmək məqsədilə burada aparılan inzibati dəyişikliklər, Azərbaycan SSR-ə Ermənistan SSR arasında sərhədlərin müəyyənlişdirilməsi ilə bağlı Ermənistan SSR-in Zəngəzur qəzası ilə Azərbaycan SSR-in Qarabağ bölgəsinin ayrı-ayrı rayonları arasında yaranmış durum vəziyyəti daha da gərginləşdirdi.

Arxiv materiallarının təhlilindən göründüyü kimi, bu ərazi mübahisələri erməni tərəfinin xeyrinə həll edilmişdir. Şuşa qəzasının torpaq idarəsinin rəisi Rəoqozinin 26 iyul 1923-cü il tarixli hesabatına əsasən, Zəngəzur və Şuşa qəzalarının maldarları arasında sərhəd mübahisəsi həll edilərkən 20 yaylaq sahəsi tərəflər arasında silahla toqquşma baş verməməsi üçün Zəngəzur qəzasına verilməmişdir.

Ermənistan SSR-in Dərələyəz və Novobayazıt qəzaları ilə Azərbaycan SSR-in Kürdüstan qəzasının sərhədində, təxminən 12 min desyatin (131,1 km²) ərazisi olan Alagöl gölünün ətrafında yerləşən Alagöl və ya Alagöllər yay otlaqları da Ermənistan Azərbaycan SSR-ə qarşı ərazi iddialarına daxil idi.

Ermənistan SSR rəhbərliyi 1923-cü ildə bu ərazilərin Novobayazıt qəzasının tərkibinə daxil edilməsi məsələsini qaldırmışdı. Belə ki, Ermənistan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi 1926-cı il iyunun 23-də Azərbaycan SSR MSK sədrinə göndərdiyi teleqramda bildirdi ki, hələ 1921-ci ildə sahəsi 13170 desyatin (143,8 km²) olan Alagöllər otlaq sahəsi Dərələyəz qəzasına verilməmişdir. Buna cavab olaraq, Azərbaycan SSR MİK Rəyasət Heyətinin katibliyi 1926-cı il iyulun 5-də Ermənistan SSR MİK-in katibliyindən xahiş etdi ki, Alagöllər sahəsinin otlaqlarının Dərələyəz qəzası tərkibinə verilməsi haqqında Cənubi Qafqaz MİK

Azərbaycan torpaqlarının ermənilərə güzəştə gedilməsinin və Ermənistan SSR tərkibinə verilməsinin xronologiyası:

Tarix	Qərarın qəbul edən orqan və sənəd	Verilən ərazilər
1. 29.05.1918	AXC MMS-nin tarixli qərarı ilə (protokol №3)	İrəvan şəhəri daxil olmaqla ümumi sahəsi 9 min km ² olan ərazi ermənilərə güzəştə gedilmişdir.
2. 25.10.1922	Azərbaycan SSR Xalq Kənd Təsərrüfatı Komissarlığının respublika Xalq Xarici İşlər Komissarlığının katibliyi üçün hazırladığı arayışda deyilir:	"Azərbaycan SSR-in bütün ərazisi 7.989.105 desyatin – yeni 87.284,1 km ² olmuşdur. Göstərilən ümumi sahədən: a. Qazax qəzasından Ermənistan SSR tərkibinə 379.984 desyatin–yeni 4.151,4 km ² ; b. keçmiş Zəngəzur qəzasından Ermənistan SSR tərkibinə 405.000 desyatin-4424,7 km ² ərazi verilmişdir
3. 27.10.1924 30.10.1924	Cənubi Qafqaz MİK-nin xüsusi yerli Torpaq Komissiyasının qərarı (protokol No 19)	Ermənistan SSR-in Dilican qəzasının Baranı kəndi ilə Azərbaycan SSR Qazax qəzasının Qaymaqlı kəndi arasında mübahisəli ərazisi 1002 desyatin (10,9 km ²) olan Acı ərazisi Torpaq Komissiyasının qərarı ilə bölünmüşdü. 1924-cü il oktyabrın 31-də onun 612 desyatin – yeni 6,7 km ² ərazisi olan şimal-qərb hissəsi Azərbaycan SSR-in Qaymaqlı kəndinə, cənub-qərb hissəsi isə 390 desyatin-yeni 4,2 km ² -i Ermənistan SSR Dilican qəzasının Baranı kəndinə verilmişdir.
4. 08.11.1924	Cənubi Qafqaz MİK-nin Torpaq Komissiyasının xüsusi yerli komissiyasının 8 noyabr 1924-cü il tarixli qərarı ilə	Ermənistan SSR Dilican qəzasının Noraşen, Moseskənd və Aşağı Qızılulaq kəndləri ilə Azərbaycan SSR-in Qazax qəzasının Qacalı və Əlibəyli kəndləri arasında mübahisəli olan 753 desyatin-yeni 8,2 km ² ərazisi olan "Günaş" ərazisi iki hissəyə bölünmüş, Cənubi Qafqaz MİK Torpaq Komissiyasının 1925-ci il qərarı ilə həmin ərazinin 186,5 desyatin-yeni 2,03 km ² olan hissəsi Azərbaycan SSR Qazax qəzasının Qacalı və Əlibəyli kəndlərinə, qalan hissəsi - 566,5 desyatin-yeni 6,1 km ² sahəsi isə Ermənistan SSR Dilican qəzasının Noraşen və Moseskənd kəndlərinin ərazisinə verilməmiş və Cənubi Qafqaz MİK-nin 18 fevral 1929-cu il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
1925	Cənubi Qafqaz MİK Torpaq Komissiyasının 1925-ci il qərarı	
18.02.1929	Cənubi Qafqaz MİK-nin 18 fevral 1929-cu il tarixli qərarı	
5. 1925-ci ilin sentyabrı	Ermənistan SSR və Azərbaycan SSR nümayəndələrinin iştirakı ilə Ermənistan SSR hökumətinin təkliflərini əks etdirən Qazax qəzasının Şinix-Ayrım bölgəsinin tədqiq məsələsinin Cənubi Qafqaz Komissiyasında müzakirə olunmasını təklif edilir və əldə olunan razılıq əsasında müqavilə imzalanır.	Bu müqaviləyə görə Azərbaycan SSR-in Qazax qəzasının Şinix-Ayrım ərazisindəki 4000 desyatinlik-yeni 43,7 km ² torpaq sahəsi Ermənistan SSR-in Dilican qəzasının tərkibinə verilməmişdir. Başkənd erməni kəndi 3485 desyatin-yeni 38 km ² ərazi "kompensasiya" kimi Azərbaycan SSR tərkibinə verilməmişdir. Həmin müqavilə Cənubi Qafqaz MİK-nin 18 fevral 1929-cu il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.
18.02.1929	Həmin müqavilə Cənubi Qafqaz MİK-nin 18 fevral 1929-cu il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.	
6. 1928-ci il	1928-ci il Cənubi Qafqaz MİK Torpaq Komissiyasının hesabatı	Cənubi Qafqaz MİK Torpaq Komissiyasının hesabatında göstərilir ki, Azərbaycan SSR ərazisindən Ermənistan SSR-ə 75904 desyatin yeni-829,2 km ² münbit torpaq verilməmişdir.
7. 18.02.1929	Cənubi Qafqaz Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 18 fevral 1929-cu il qərarı	Cənubi Qafqaz Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 18 fevral 1929-cu il qərarı ilə Azərbaycan SSR-in ✓ Cəbrayıl qəzasının Nüvədi, Eynəzir və Tuqut kəndləri, habelə ✓ Ordubad sahəsinin Qərçivan və Kilid kəndinin torpaqlarının bir hissəsi Ermənistan SSR-in Məgri qəzasının inzibati idarəçiliyinə verilməmişdir. Bu ərazinin ümumi sahəsi 664 km ² -dir.
8. 05.03.1938	Cənubi Qafqaz Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1938-ci il 5 mart tarixli qərarı	Cənubi Qafqaz Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1938-ci il 5 mart tarixli qərarı ilə ✓ Naxçıvan MSSR-in Sədrək və ✓ Kərki kəndlərinin, o cümlədən ✓ Şərur qəzasının kəndləri ətrafındakı torpaqların bir hissəsi də Sovet Ermənistanına verilməmişdir.
01.01.1933		Nəticədə, 1 yanvar 1933-ci ildən Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ərazisində ümumi sahəsi 5329,6 km ² təşkil etdi.
9. 1946		1946-cı ildə ✓ Qazax rayonu ərazisindən 40 kv. km. meşə sahəsi, ✓ Tovuz rayonu ərazisindən isə 7,6 kv. km. Torpaq Ermənistan SSR tərkibinə verilməmişdir. Ermənistan SSR tərkibinə verilən kənd ərazilərinin ümumi sahəsi 658,4 km ² olmuşdur.
1945-1967	Ermənistan SSR rəhbərliyi tərəfindən 1945-ci ilin noyabrında, 1956, 1962, 1967, 1972, 1977, 1987-ci illərdə Azərbaycan SSR-in Qarabağ regionunun dağlıq hissəsində ermənilər yaşayan ərazilərin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi məsələsi SSRİ dövləti rəhbərliyi qarşısında qaldırılmış və Azərbaycan SSR rəhbərləri M.C.Bağirov, İ.D.Mustafayev, V.Y.Axundov və H.Ə.Əliyevin həyata keçirdikləri təsiri tədbirlər, göstərdikləri səylər nəticəsində rədd edilmişdir.	

qərarının ne vaxt qəbul edildiyi barədə qərarı təqdim etsin. Oxsar sorğu 1926-cı il dekabrın 25-də Azərbaycan SSR MİK-nin katibliyi tərəfindən təkrar edilmiş, lakin Ermənistan SSR MİK katibliyindən heç bir cavab alınmamışdır.

Moskva və Qars müqaviləsinin kobud şəkildə pozulması

Tarixi faktlar təsdiq edir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının bir neçə kəndi də Ermənistan SSR-in tərkibinə verilib. Belə ki, Ermənistan SSR Qars müqaviləsinə əsasən Azərbaycan SSR tərkibində Naxçıvanın muxtariyyətini rəsmən tanısa da, gələcəkdə onu özünə birləşdirmək niyyətindən əl çəkməyib və bir müddət sonra Ermənistan Naxçıvan MSSR torpaqlarının bir hissəsini öz ərazisinə birləşdirilməsinə nail olub.

Cənubi Qafqaz MİK-nin 1929-cu il 18 fevral tarixli qərarı ilə Naxçıvan MSSR-in Qurdqulaq, Horadiz, Xaçık, Ağbın, Ağaç, Almalı, Dağalmalı, İtqiran, Sultanbəy kəndləri, ona bitişik suayrıcı silsiləsi və Qərçivan kəndinə qədər olan otlaqlar, habelə Ordubad sahəsinin Qərçivan və Kilid kəndinin torpaqlarının bir hissəsi, Cənubi Qafqaz MİK-nin 1938-ci il 5 mart tarixli qərarı ilə isə Sədrək və Kərki kəndlərinin, o cümlədən Şərur qəzasının kəndləri ətrafındakı torpaqların bir hissəsi Sovet Ermənistanına verilib. Ermənistan SSR tərkibinə verilən kənd ərazilərinin ümumi sahəsi 658,4 km olub. Nəticədə 1 yanvar 1933-cü ildən Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının ərazisinin ümumi sahəsi 5.329,6 km təşkil edib.

Bütün bu addımlar Naxçıvan MSSR-in statusu və sərhədləri haqqında Moskva

və Qars müqavilələrinin şərtlərinin kobud şəkildə pozulması idi. Belə ki, Cənubi Qafqaz FSR tərkibinə daxil edildikdən sonra Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR arasında sərhədləri qarşılıqlı olaraq reallaşan ərazi-inzibati dəyişikliklər Azərbaycan əhalisinin iqtisadi həyatının tarixən formalaşmış təbii sərhədləri və şərtləri nəzərə alınmadan pozuldu və SSRİ dövlətinin birbaşa müdaxiləsi Azərbaycan torpaqlarının parçalanması hesabına Ermənistan SSR-in sərhədlərinin genişləndirilməsinə təmin etməyə yönəldi.

Tarixin bütün dövrlərində Azərbaycana qarşı əsaslı iddiaların yerinə yetirilməsi erməni dairələrini daha da şirnikləşdirdi və fəaliyyətlərini genişləndirməyə rəvac verdi. Bu, həm də ermənilərin "Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyələrini gerçəkləşməsi üçün real imkanlar yaradırdı.

Ermənistan SSR rəhbərliyi tərəfindən 1945-ci ilin noyabrında, 1956, 1962, 1967, 1972, 1977 və 1987-ci illərdə Azərbaycan SSR-in Qarabağ regionunun dağlıq hissəsində ermənilər yaşayan ərazilərin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi məsələsi SSRİ dövləti rəhbərliyi qarşısında qaldırılıb və Azərbaycan SSR rəhbərləri M.C.Bağirov, İ.D.Mustafayev, V.Y.Axundov və Ulü Öndər Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən təsiri tədbirlər, göstərilən səylər nəticəsində təkliflər rədd edilib.

Zəngəzur, Göyçə mahalı tarixi Azərbaycan torpaqları sahiblərinə qaytarılmalıdır

Bu arayış hazırlanarkən dövlət arxiv sənədlərindən və mövcud problemlə bağlı nəşr edilmiş elmi ədəbiyyat mate-

riallarından istifadə olunub. Məlum oldu-yu kimi, tarixi tədqiqatlar yalnız yaxın və ya uzaq keçmişdə nələrin olduğunu təsbit etmək üçün deyil, həm də baş verməmiş hadisə və proseslərin səbəb-nəticə bağlılığını açmaq, özündən sonrakı tarixə necə təsir etdiyini öyrənmək və ibarət almaq üçün aparılır. Ona görə də təqdim edilən bu araşdırma zamanı bir sıra suallara cavab verməyə səylər edilməmişdir.

Qeyd edilən bütün tarixi faktlar əsl realığı əks etdirir. Özlərini "məzlum xalq" kimi göstərərək dövlət yaratmaq bəstəyən ermənilər XVIII əsrdən üzü bəri çar Rusiyasına və digər dövlətlərə arxalanaaraq tarixi Azərbaycan torpaqlarını hissa-hissə işğal ediblər. Dövlətçilik tariximizdə xüsusi yeri olan, bugünkü müstəqil Azərbaycanın siyasi və hüquqi varisi olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) dövründə Azərbaycan torpaqlarının Ermənistanla verilməsi ilə bağlı qərar isə torpaqlarımızın itirilməsi baxımından acı tarixdir.

Bu gün isə tarixinin ən çətin dövründə yaşayan Azərbaycan ədalətli bərpə etmək gücündə sahibdir. 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra yaranan yeni realitətlər da bunu deməyə əsas verir.

Ali Baş Komandan İlham Əliyev fəxrlərlə bəyan edib ki, Zəngəzur, Göyçə mahalı tarixi Azərbaycan torpaqlarıdır. Bu gün ermənilərin yaşadığı İrəvan şəhəri də Azərbaycana məxsus olub. Vətən müharibəsindən sonra Zəngəzur dəhlizinin açılması istiqamətində atılan addımlar, reallaşdırılan layihələr onu deməyə əsas verir ki, tezliklə Zəngəzur da Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam kimi işğaldan azad edilərək öz sahibinə qovuşacaq.

Rəşad BAXŞƏLİYEV, "Azərbaycan"